

УДК 37.016:811.161.2–022.215

З. П. Бакум*д. пед. н., проф., проф. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***БІНАРНИЙ УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – ЗАПОРУКА
ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ****THE BINARY LESSON OF THE UKRAINIAN LANGUAGE
AS THE EFFECTIVE WAY OF STUDENTS' KEY
COMPETENCES DEVELOPMENT**

У публікації порушено проблему навчання української мови на етапі узагальнення та систематизації знань з фразеології в старшій школі в умовах компетентнісної парадигми освіти. Акцентовано на формуванні ключових компетентностей, поміж яких “Спілкування іноземними мовами” посідає одне з чільних місць. Подано методичні рекомендації для розвитку означеної компетентності на бінарних уроках.

Ключові слова: *ключові компетентності, спілкування іноземними мовами, навчання фразеології, фразеологізми.*

The publication deals with the problem of Ukrainian language teaching on the stage of generalization and systematization of knowledge on the phraseology at high school in terms of competency-based education. It is emphasized on the development of key competences of which the most important is “Communication in foreign languages”. The methodological recommendations for competence development at the binary lessons are proposed.

Key words: *key competences, communication in foreign language, phraseology teaching, phraseological units.*

У сучасних умовах утвердження компетентнісної освітньої парадигми зростає увага до пошуку нових, ефективних форм організації навчання. Автори програми “Українська мова. Для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10–11 класи. Рівень стандарту” [6] висувають низку вимог до мовної освіти: формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, системи загальнолюдських, національних, особистісних ціннісних орієнтирів; навчання

засобами мови пізнавати світ, облаштовувати гармонійне співіснування в ньому, розв'язувати життєві проблеми; формування мовленнєвої культури, раціональної мовленнєвої поведінки; розвиток логічного і критичного мислення, творчої уяви; формування мовного смаку, мовного чуття і мовної стійкості, сприяння усвідомленню краси й естетики української мови. У такому контексті навчання набуває дослідницького та практично спрямованого змісту, що зорієнтовує методичну науку на впровадження ідей, пов'язаних не лише з усвідомленням учнями явищ та одиниць української мови, а й послугоуванням ними в усіх сферах життя.

Логічним, з огляду на сказане, є обґрунтування у змісті Концепції “Нова українська школа” [4] низки ключових компетентностей (Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; Спілкування іноземними мовами; Математична компетентність; Основні компетентності у природничих науках і технологіях; Інформаційно-цифрова компетентність; Уміння вчитися упродовж життя тощо), формування яких допомагає забезпечити здатність застосовувати здобуті знання, уміння й навички не лише в школі, а й за її межами. Окрім того, сформовані ключові компетентності уможливають набуття здатностей самостійно діяти в ситуації невизначеності під час розв'язання будь-яких життєвих проблем, актуальних для учня.

Змінюється мета і зміст освіти, з'являються нові технології, однак урок понад три століття є основною формою організації навчального процесу, під час перебігу якого здебільшого відбувається формування ключових компетентностей. Водночас одним із недоліків сучасного уроку української мови вважають “відокремленість <...>, яка стала однією з причин фрагментарного світогляду учнів, тоді як у сучасному світі переважають тенденції до інтеграції в усіх сферах життя – економічній, політичній, культурній, інформаційній [3]. Безсистемність у поєднанні знань із різних царин (а подекуди й повна відсутність), нерозуміння тісних

зв'язків та взаємозалежності між людиною і природою, людиною і суспільством стає серйозною перешкодою в усвідомленні учнями цілісної картин світу, важливих явищ, які мають місце в повсякденному житті кожного. Відповідно, для реалізації принципу інтеграції, який є невід'ємним складником компетентнісної освітньої парадигми, чи не найефективнішим є бінарний урок, мета якого полягає у створенні передумов для різнобічного розгляду учнями певного об'єкта, поняття, явища, формування системного мислення, збудження уваги, позитивного емоційного ставлення до пізнання [5].

Однією з вимог сучасності є володіння особистістю кількома мовами. У “Державному стандарті базової і повної середньої освіти” зазначено, що мовно-літературна освітня галузь охоплює українську мову, <...>, іншомовну освіту <...> задля духовного, культурного і національного самовираження, користування ними в особистому і суспільному житті, міжкультурному діалозі, збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвитку мовленнєво-творчих здібностей тощо [2]. Одне з цільних місць поміж ключових компетентностей посідає “Спілкування іноземними мовами. Уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) в широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування” [4].

Формування компетентності “Спілкування іноземними мовами” (готовність (здатність) реалізовувати різноманітні комунікативні наміри в широкому діапазоні особистісних, соціальних і культурних контекстів) має системний характер. Учень повинен розуміти інформацію, висловлену іноземною мовою, сприймати й аналізувати іншомовні тексти задля здобуття необхідної інформації, висловлювати свої погляди, почуття, емоції, взаємодіяти з навколишніми, використовуючи, у разі потреби, іноземну мову. Благодатним матеріалом для такої роботи є навчання фразеології. Не можна опанувати мову, не

оволодівши фразеологією, у якій відображено національні особливості народу, його самобутність. До того ж неабиякі труднощі виникають під час перекладу (добирання, трансформування) фразеологізмів задля використання їх у процесі оволодіння іноземною мовою, оскільки доволі складно розпізнати сталі вирази, урахувати національну специфіку їх, стилістичне забарвлення, “у фразеологізмах часто міститься метафоричний елемент, <...> їх не можна перекладати дослівно, <...> у багатьох випадках вони мають явно виражене національне забарвлення, <...> фразеологічні одиниці часто не мають абсолютних відповідників в іншій мові тощо” [1, с. 271–277].

Робота над фразеологією повинна здійснюватися наскрізно, упродовж опрацювання всіх розділів, визначених змістом мовної освіти. Аналіз програми з української мови [6] уможливорює ілюстрування наступності під час формування компетентності “Спілкування іноземними мовами” учнів старшої школи. Так, у мовній змістовій лінії чинної програми з української мови (10 клас) визначено теми: “Основні групи фразеологізмів, багатозначність, синонімія й антонімія фразеологізмів”; “Уживання слів у фразеологізмах відповідно до їхнього стилістичного забарвлення”. Щодо мовленнєвої та соціокультурної змістових ліній, то в них ідеться про фразеологічне багатство творів, передбачено з’ясування проблеми, пов’язаною з повагою до національно-культурних цінностей інших народів.

У знаннєвому компоненті висунуто низку вимог до навчання фразеології (учень / учениця: визначає роль і доцільність використання фразеологічних засобів мови, стилістичну функцію їх; доречно використовує їх у тексті; правильно й доречно використовує фразеологізми відповідно до стилістичного забарвлення їх; організовує свою діяльність (мотивує, ставить цілі, планує, прогнозує, контролює, здійснює рефлексію, коригує); працює в групі й набуває досвіду такої роботи; оцінює власне й чуже мовлення з погляду точного, доречного й виразного слововживання; практично засвоює

морально-етичні й психологічні принципи спілкування і співпраці; висловлює міркування й пропозиції щодо гармонізації спілкування). Вимоги, поставлені в ціннісному компоненті: учні виявляють у текстах та обґрунтовують особистісні й загальнолюдські цінності; висловлюють власне розуміння цінностей; демонструють повагу до себе й інших, добираючи і вживаючи потрібні слова. У змісті емоційного компонента програми йдеться про вміння висловлювати адекватні почуття і враження від почутого й прочитаного, керувати почуттями відповідно до обставин. Демонструвати на уроках активність, ініціативність, відповідальність, комунікабельність, вміння налагоджувати стосунки під час групової діяльності – умова поведінкового компонента.

Усі означені програмові завдання потрібно реалізовувати під час навчання української мови загалом і фразеології зокрема. Відповідно, зміст бінарного уроку, на якому вчитель ставить за мету сформувати ключову компетентність “Спілкування іноземними мовами”, ознайомити учнів із багатством фразеології рідної та інших мов, навчити розпізнавати сталі вирази, ураховувати національну специфіку їх, стилістичне забарвлення, формувати вміння ретельно добирати відповідники до того чи того фразеологізму з іншої мови (трансформувати), використовувати означені явища у власному мовленні тощо, має характеризуватися потужним мотиваційним етапом, аби кожний старшокласник усвідомив передовсім практичну значущість запропонованого мовного матеріалу. Роль навчальної мотивації в організації уроку важко переоцінити, оскільки в нинішніх умовах збільшується кількість учнів з відсутністю мотивів до отримання якісної освіти.

На цьому етапі вчителеві необхідно переконати старшокласників, що фразеологічні одиниці мають місце не лише в художніх творах чи засобах масової інформації. Сучасна молодь у повсякденному спілкуванні також доволі часто послуговується ідіомами, прислів'ями, приказками, завдяки чому мовлення стає оригінальним, свіжим, експресивним,

влучним, образним, переконливим. Окрім того, розширення сфери застосування української мови молоддю є невід’ємним елементом національно-патріотичного виховання.

Важливим елементом на бінарному уроці є актуалізація знань про ознаки фразеологізмів. Під час актуалізації поданих відомостей можна використати різноманітні прийоми: 1) асоціативний ряд (учні згадують і називають асоціації, які викликає тема уроку: емоції, спогади, почуття, образи, ідеї); 2) тестування різних типів; 3) дидактичні ігри, 4) заплановані помилки тощо. Завдання учнів на означеному етапі полягає передовсім у тому, аби встановити рівень власних знань, умінь і навичок, усвідомити помилки, які виявилися під час виконання первинних завдань із фразеології. Після з’ясування поняття “фразеологізм”, розгляду ознак доречно вести мову про основні способи перекладу.

Роботу потрібно продовжити на наступному етапі уроку – застосування засвоєної системи знань для пояснення нових фактів та виконання завдань, – який необхідно організувати з урахуванням того, що учні повинні застосувати знання в нових умовах, на практиці. На цьому етапі формується низка важливих умінь: знаходити інформацію, структурувати знання, здійснювати самоконтроль і корекцію власних навчальних дій, співпрацювати з учителем і однокласниками, створювати висловлення, здійснювати самооцінку й самоаналіз тощо.

На сучасному уроці української мови необхідно створювати ситуації, максимально наближені до реального процесу спілкування. Тому на етапі застосування засвоєної системи знань для пояснення нових фактів та виконання завдань доцільно використати навчальний діалог, мета якого полягає не лише в засвоєнні мовних одиниць, фактичного матеріалу чи виконанні певних запланованих дій, а й у пошукові нового. Саме цим можна пояснити апелювання до навчального діалогу як до ефективного засобу, що спонукає до творчої роботи. Завдяки діалогу формується комунікативна компетентність старшокласника.

Рефлексія – один із завершальних компонентів уроку, на якому учні повинні оцінити свою роботу, підсумувати, проаналізувати, що вдалося, а що необхідно допрацювати вдома самостійно. З огляду на те, що предметом розгляду на занятті є фразеологізми, можна використати сталі сполуки для самооцінювання.

Під час організації завершального етапу уроку – підведення підсумків – учитель разом зі старшокласниками робить висновки, що розуміння мовцем значення фразеологізмів сприяє усвідомленню того, що нації по-різному сприймають світ, дійсність, довкілля. Відтак задля досягнення злагоди, миру ми повсякчас повинні долати перешкоди, пов'язані з нерозумінням культурного змісту інформації, що стоїть за мовною формою його вираження.

Отже, навчання української мови в закладах середньої освіти відбувається в умовах компетентнісної парадигми, у межах якої чільне посідають ключові та предметні компетентності учнів, для ефективного формування яких доцільно обирати проведення бінарних уроків, що сприяє розумінню тісних зв'язків та взаємозалежності між людиною й довкіллям, людиною й соціумом, усвідомленню учнями цілісної картини світу.

Література

1. Бондаренко О. М., Радзівська О. В. До проблеми перекладу англійських фразеологізмів. *Система і структура східнослов'янських мов* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 3. С. 271–277.
2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/
3. Дмитрієва А. О., Житнюк Ю. В., Хаджи А. Ю. Бінарний урок української та англійської мови в початковій школі як ефективний метод різнобічного розвитку особистості. URL : file:///C:/Users/Roman/Downloads/ooop_2014_7_17.pdf
4. Концепція Нова українська школа. URL : <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczija.pdf>
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Абрис, 1997. 292 с.
6. Українська мова. Для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10–11 класи. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>